

РОЛЬ ПІЗНАВАЛЬНОЇ АКТИВНОСТІ ТА МИСЛЕННЯ У ФОРМУВАННІ САМООЦІНКИ СТАРШИХ ДОШКІЛЬНИКІВ

Вивчення особливостей формування самооцінки підростаючої особистості залишається однією з важливих та актуальних проблем у психологічних дослідженнях. Теоретичний аналіз психологічної літератури та результати наших попередніх досліджень [6] показали, що самооцінка має тісний зв'язок з мисленням та пізнавальною активністю старших дошкільників. Слід зауважити, що основна увага науковців приділялася вивченню впливу самооцінки на пізнавальну активність та мисленнєву діяльність дітей молодшого, середнього та старшого шкільного віку [2; 5; 9]. У дослідженнях сучасного українського психолога І.С. Литвиненко простежується зворотній зв'язок самооцінки з пізнавальною активністю в дітей старшого дошкільного віку. Зокрема нею зазначається, що самооцінка є провідним показником розвитку індивідуальності, а на збільшення її диференційованості значною мірою впливає пізнавальна активність дошкільника [4].

Отримані експериментальним шляхом результати досліджень сучасних психологів, наш практичний досвід і спостереження дають змогу узагальнити і передбачити, що самооцінка формується в умовах організованої мисленнєвої діяльності та високо розвинутої пізнавальної активності.

Мета дослідження полягає в експериментальному вивченні впливу мисленнєвих операцій та пізнавальної активності на формування адекватної самооцінки в старшому дошкільному віці. Відповідно до мети ставилися наступні завдання: 1) визначити рівень розвитку мисленнєвих операцій та пізнавальної активності дітей старшого дошкільного віку як умов формування їхньої самооцінки; 2) встановити залежність рівня розвитку та ступінь адекватності самооцінки від рівня розвитку мисленнєвих операцій та пізнавальної активності.

У дослідженні використовувалися методики вивчення рівня розвитку мисленнєвих операцій синтезу, аналізу, узагальнення: "Складання фігур з розрізнених деталей", "Знайди будиночок" (або "Лабіринт"), "Що тут зайве?"; три серії завдань на визначення рівня розвитку пізнавальної активності. Матеріалом для аналізу слугували відповіді респондентів та виконання ними інтелектуальних практичних завдань. У дослідженні брали участь 146 вихованців дошкільних закладів освіти міста Києва у віці 5-6 років.

Результати діагностики рівнів розвитку мисленнєвих операцій та пізнавальної активності старших дошкільників наведені в табл. 1.

Таблиця 1

Розвиток мисленнєвих операцій та пізнавальної активності старших дошкільників

Рівні розвитку	Мисленнєві операції						Пізнавальна активність	
	Синтез		Аналіз		Узагальнення		Абс.	У %
	Абс.	У %	Абс.	У %	Абс.	У %		
Високий	98	67,1	75	51,4	130	89	71	48,6
Середній	25	17,1	59	40,4	15	10,3	63	43,2
Низький	23	15,8	12	8,2	1	0,7	12	8,2

Аналіз експериментальних даних, наведених у табл. 1, показав, що більшість респондентів успішно виконали всі запропоновані завдання і виявили високий рівень розвитку мисленнєвих операцій синтезу (67,1 %), аналізу (51,4 %), узагальнення (89 %). Такі результати є свідченням того, що діти старшого дошкільного віку добре оволоділи вмінням виділяти суттєві ознаки предметів, знаходити подібне і відмінне, вільно орієнтуватися на площині, співвідносити частину і ціле, визначати узагальнюючі родові поняття, за короткий проміжок часу аргументувати власну відповідь.

У ході експериментального дослідження нами було також відмічено, що в процесі виконання мисленнєвих завдань на їх успішне розв'язання впливали зацікавленість, допитливість дітей, їх позитивний емоційний фон, самостійність, впевненість. З аналізу психологічних досліджень Г.О.Стадник ми з'ясували, що зазначені прояви визначаються науковцем як показники пізнавальної активності [8: 149]. Вивчаючи пізнавальну активність дітей дошкільного віку, Г.О.Стадник визначає її як споріднену з допитливістю, в якій також відбивається потреба у нових знаннях та їх цілеспрямований пошук [7: 6], яка здійснюється у зовнішньому (плані дій) і у внутрішньому (мисленнєвому) плані [1: 3].

Керуючись зазначеними положеннями російських та українських науковців, ми визнали за доцільне провести дослідження рівня розвитку пізнавальної активності як умови формування самооцінки в дітей старшого дошкільного віку. Кількісні результати вивчення рівня розвитку пізнавальної активності старших дошкільників (табл. 1) показали, що високий її рівень притаманний 48,6 %, середній – 43,2 %, низький – 8,2 % респондентів. Якісний аналіз отриманих даних засвідчив наявність наступних особливостей прояву пізнавальної активності старших дошкільників: збереження інтересу до виконуваної діяльності, допитливість, ініціативність, уважність, спостережливість, позитивні емоції в процесі долавання труднощів.

На попередніх етапах констатувального експерименту з вивчення особливостей самооцінки старших дошкільників, нами було виявлено: 1) високий (90,4 %) та середній (9,6 %) рівні самооцінки; 2) адекватну (53,4 %), з тенденцією до завищеної (8,2 %) та до заниженої (38,4 %) самооцінку. Аналіз результатів експериментального дослідження, отриманих на цьому та попередніх етапах констатувального експерименту, дозволив проаналізувати зв'язок самооцінки з мисленнєвими операціями та пізнавальною активністю старших дошкільників. Кількісні показники наведено в табл. 2.

Таблиця 2

Взаємозумовленість розвитку самооцінки, мисленнєвих операцій та пізнавальної активності старших дошкільників

Рівні розвитку мисленнєвих операцій та пізнавальної активності	Рівні розвитку самооцінки						
	Високий		Середній		Низький		
	Абс.	У %	Абс.	У %	Абс.	У %	
Високий	Синтез	90	61,6	8	5,5	-	-
	Аналіз	71	48,6	4	4,8	-	-
	Узагальнення	120	82,2	10	6,85	-	-
	Пізн. акт-ть	71	48,6	-	-	-	-
Середній	Синтез	22	15,1	3	2,05	-	-
	Аналіз	51	34,9	8	5,5	-	-
	Узагальнення	12	8,2	3	2,05	-	-
	Пізн. акт-ть	52	35,65	11	7,5	-	-
Низький	Синтез	20	13,7	3	2,05	-	-
	Аналіз	10	6,8	2	1,4	-	-
	Узагальнення	-	-	1	0,7	-	-
	Пізн. акт-ть	-	-	-	-	-	-

	Пізн. акт-ть	9	6,2	3	2,05	-	-
--	--------------	---	-----	---	------	---	---

З представлених в табл. 2 результатів видно, що найчисельнішу групу утворюють дошкільники з високою самооцінкою і високим рівнем розвитку операції узагальнення (82,2%), операції синтезу (61,6%), операції аналізу та пізнавальної активності (48,6%); у старшому дошкільному віці найкраще розвинена операція узагальнення (82,2%), а найменш розвинена операція аналізу та пізнавальна активність (48,6%).

Вивчаючи вплив розвитку мисленневих операцій та пізнавальної активності на самооцінку старших дошкільників, ми з'ясували, що вони впливають не лише на рівень її розвитку, а й на ступінь адекватності. Кількісні результати представлені в табл. 3.

Таблиця 3

Показники сформованості ступеня адекватності самооцінки, мисленневих операцій та пізнавальної активності старших дошкільників

Рівні розвитку мисленневих операцій та пізнавальної активності		Ступінь адекватності часткової самооцінки					
		Адекватна		З тенденцією до завищеної		З тенденцією до заниженої	
		Абс.	У %	Абс.	У %	Абс.	У %
Високий	Синтез	66	82,5	10	83,3	22	40,7
	Аналіз	54	67,5	6	50	15	27,8
	Узагальнення	78	97,5	11	91,6	41	75,9
	Пізн. акт-ть	64	80	6	50	1	1,9
Середній	Синтез	13	16,25	1	8,3	11	20,4
	Аналіз	25	31,25	6	50	28	51,8
	Узагальнення	2	2,5	1	8,3	12	22,2
	Пізн. акт-ть	16	20	6	50	41	75,9
Низький	Синтез	1	1,25	1	8,3	21	38,9
	Аналіз	1	1,25	-	-	11	20,4
	Узагальнення	-	-	-	-	1	1,9
	Пізн. акт-ть	-	-	-	-	12	22,2

Аналіз експериментальних даних, представлених в табл. 3 показав, що в групі респондентів із самооцінкою, що має тенденцію до заниженої, високий рівень розвитку мисленнєвої операції синтезу зустрічається удвічі рідше (40,7%), ніж у респондентів з адекватною самооцінкою (82,5%); та самооцінкою, що має тенденцію до завищеної (83,3%); аналізу (27,8%) – на 39,7% рідше, ніж у респондентів з адекватною самооцінкою (67,5%) та на 22,2% – ніж у респондентів із самооцінкою, що має тенденцію до завищеної (50%); узагальнення (75,9%) – на 21,6% рідше, ніж у респондентів із адекватною самооцінкою (97,5%) та на 15,1% – ніж у респондентів із самооцінкою, що має тенденцію до завищеної (91,6%); пізнавальної активності – (1,9%), – на 78,1% рідше, ніж у респондентів з адекватною самооцінкою (80%) та на 48,1% – ніж у респондентів із самооцінкою, що має тенденцію до завищеної (50%).

У групі респондентів із самооцінкою, що має тенденцію до заниженої, низький рівень розвитку мисленнєвої операції синтезу (38,9%) зустрічається на 37,65% частіше, ніж у респондентів з адекватною самооцінкою (1,25%) та на 30,6% – ніж у респондентів із самооцінкою, що має тенденцію до завищеної (8,3%); аналізу (20,4%) – на 19,15% частіше, ніж у респондентів з адекватною самооцінкою (2,5%) та на 20,4% – ніж у респондентів із самооцінкою, що має тенденцію до завищеної (0%). У респондентів із самооцінкою, що має тенденцію до заниженої, низький рівень розвитку операції узагальнення виявлено у 1,9% випадків, а пізнавальної активності – у 22,2%, тоді як низькі показники досліджуваних явищ у респондентів з адекватною самооцінкою та самооцінкою, що має тенденцію до завищеної, не виявлено взагалі.

На основі аналізу результатів експериментальних даних, представлених в нашому дослідженні, можна зробити висновок, що рівні розвитку мисленневих операцій та пізнавальної активності виявилися нижчими в групі респондентів із самооцінкою, що має тенденцію до заниженої порівняно з показниками досліджуваних явищ у групах респондентів з адекватною самооцінкою та самооцінкою, що має тенденцію до завищеної. Це дає нам змогу стверджувати, що рівень розвитку мисленневих операцій (синтезу, аналізу, узагальнення) та пізнавальної активності впливають на формування ступеня адекватності самооцінки старших дошкільників. Зокрема, низькі рівні розвитку мисленневих операцій та пізнавальної активності сприяють формуванню самооцінки, що має тенденцію до заниженої.

Перспектива подальших досліджень полягає в проведенні диференційованої психокорекційної роботи зі старшими дошкільниками, спрямованої на формування адекватної самооцінки, розвиток операцій мислення та пізнавальної активності.

ЛІТЕРАТУРА

1. Годовикова Д.Б. Форма общения со взрослыми как фактор развития познавательной активности ребенка-дошкольника / Д.Б. Годовикова // Общение и развитие психики. – М.: АПН СССР, 1986. – С. 96-106.
2. Липкина А.И. Самооценка школьника / А.И. Липкина. – М.: Знание, 1976. – 64 с.
3. Лисина М.И. Развитие познавательной активности детей в ходе общения со взрослыми / М.И. Лисина // Вопросы психологии. – 1982. – № 4. – С. 18 – 33.
4. Литвиненко І.С. Багатоканальна діяльність – засіб розвитку пізнавальної активності / І.С. Литвиненко // Дошкільне виховання. – 2002. – № 4. – С. 22 – 24.
5. Мамажанов М. Роль самооценки в формировании познавательной активности младших школьников / М. Мамажанов // Вопросы психологии личности. – Ташкент: Ташкентский гос. пед. ин-т им. Низами, Ученые записки, 1980. – Т. 117. – С. 44-54.
6. Олійник О.О. Взаємозв'язок самооцінки та інтелектуального розвитку старших дошкільників / О.О. Олійник // Науковий часопис НПУ ім. М.П. Драгоманова. – Серія № 12. – Психологія: зб. наукових праць – К.: НПУ ім. М.П. Драгоманова, 2004. – Вип. 1 (25). – С. 91-98.
7. Стадник Г.О. Вивчення пізнавальної активності дітей / Г.О. Стадник // Дошкільне виховання. – 1992. – № 9. – С. 6 – 8.
8. Стадник Г.А. Психологические особенности этапы развития познавательной активности в дошкольном возрасте / Г.А. Стадник // Особистість і трансформаційні процеси у суспільстві. Психолого-педагогічні проблеми сучасної освіти (Частина 3): зб. наукових праць – Харків, 1999. – С. 149 – 151.
9. Шарага Я.В. Построение проективной методики исследования динамики мотивации самопознания школьников при решении интеллектуальных задач / Я.В. Шарага // Психолого-педагогические проблемы мотивации учебной и трудовой деятельности: Тезисы докл. и выступлений на Всесоюзной научно-практической конференции. – Новосибирск, 1985. – С. 45-46.

РЕЗЮМЕ

У статті представлено результати емпіричного дослідження пізнавальної активності та мисленнєвих операцій синтезу, аналізу, узагальнення. Проаналізовано вплив зазначених явищ на формування адекватної самооцінки в дітей старшого дошкільного віку.

Ключові слова: адекватна самооцінка, пізнавальна активність, мисленнєві операції, аналіз, синтез, узагальнення.

О.А. Олейник

РОЛЬ ПОЗНАВАТЕЛЬНОЙ АКТИВНОСТИ И МЫШЛЕНИЯ В ФОРМИРОВАНИИ САМООЦЕНКИ СТАРШИХ ДОШКОЛЬНИКОВ

РЕЗЮМЕ

В статье представлены результаты эмпирического исследования познавательной активности и мыслительных операций синтеза, анализа, обобщения. Проанализировано влияние указанных явлений на формирование адекватной самооценки у детей старшего дошкольного возраста.

Ключевые слова: адекватная самооценка, познавательная активность, мыслительные операции, синтез, анализ, обобщение.

О.О. Олійник

THE ROLE OF COGNITIVE ACTIVITY AND THINKING IN FORMING SELF-ESTIMATION OF SENIOR PRESCHOOLERS

SUMMARY

The article presents some results of empiric investigation of cognitive activity and intellectual operations of synthesis, analysis, generalization. The author analyzes influence of these phenomena on forming adequate self-estimation of senior preschoolers.

Keywords: adequate self-estimation, cognitive activity, intellectual operations, synthesis, analysis, generalization.
